

KOMPENSACIJOS ASMENIMS, NUKENTĖJUSIEMS NUO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ LIETUVOJE

Dr. Antanas Rudzinskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 271 45 87
Elektroninis pastas ckk@mruni.lt

Pateikta 2005 m. kovo 24 d.

Parengta spausdinti 2005 m. rugsėjo 9 d.

Pagrindinės sąvokos: nuostoliai, kompensacija, nusikaltimo auka.

S a n t r a u k a

Šiame straipsnyje nagrinėjamos teisės normos, nustatančios kompensacijas asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų. Tai svarbu todėl, kad nusikaltimo aukas labai domina ne tik neigiami padariniai, atsirandantys nesilaikant įstatymų, bet ir galimybė gauti kompensaciją už patirtą žalą bei kompensavimo teisinis reglamentavimas.

Straipsnyje atliktas tyrimas leidžia teigti, kad Lietuvos Respublikoje ilgą laiką nebuvo sukurta nusikalstamų veiksmų patirtos žalos kompensavimo sistema. Vis dėlto valstybė išskirtiniais atvejais kompensuoja gyventojams kitų asmenų neteisėtais veiksmais padarytą žalą. Šiuos atvejus autorius pateikia straipsnyje, juos analizuoja ir parodo, kokius teisinio reguliavimo pokyčius tai sukėlė.

Straipsnyje autorius nagrinėja ir svarbiausius tarptautinius dokumentus, kurie reglamentuoja dėl nusikaltimo padarytos žalos atlyginimo klausimus ir net valstybės pareigą atlyginti žalą nusikaltimo aukoms, kai kaltininkas nemokus arba nenustatytas.

Autorius nemažai dėmesio skiria įstatymo, kuris nustatys kompensacijas asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų, analizei. Straipsnyje pateikiami pasiūlymai, kaip patobulinti nukentėjusių asmenų apsaugą ir numatyti papildomas garantijas asmenims, nukentėjusiems nuo teisių pažeidimo.

Šiame straipsnyje taikyti istorinis, lyginamasis, loginis-analitinis ir kiti teisės mokslo tyrimo metodai.

Lietuvos Respublika nelieka nuošalyje ir kiek galėdama stengiasi gyventojams kompensuoti dėl kitų asmenų neteisėtų veiksmų padarytą žalą, tačiau tokie atvejai išskirtiniai, nuskambėję ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Valstybė humaniškais sumetimais negalėjo likti nuošalyje nuo nelaimę išstikusių asmenų ir privalėjo padėti nukentėjusiems asmenims, taip parodydama, kad iš tikrųjų rūpinasi savo gyventojais.

Toliau bandysime nagrinėti, dėl kokių įvykių valstybė įsipareigojo rūpintis nukentėjusiais nuo kitų asmenų nusikalstamų veikų ir kaip konkrečiai, t. y. kokiais būdais, ta pagalba pasireiškė.

1991 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą „Dėl papildomų socialinių garantijų šeimoms asmenų, nukentėjusių kovojant už Lietuvos Respublikos laisvę, nuo 1991 m. sausio 11–13 d. vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių“ [1]. Įstatymas numato, kad žuvusiojo artimiesiems ir sužalotiems asmenims, kovojusiems už Lietuvos Respublikos laisvę nuo 1991 m. sausio 11–13 d. vykdytos agresijos ir vėlesnių įvykių, turi būti išmokėtos vienkartinės kompensacijos. Taip pat numato-

mos ir kitos socialinės garantijos žuvusiųjų už Lietuvos Respublikos laisvę šeimoms, skiriamos maitintojo netekimo pensijos, invalidais tapusiems asmenims – invalidumo pensijos. Nukentėjusiesiems nuo agresijos taikoma 50 proc. mokesčių nuolaida už buto nuomą, komunalines bei ryšių paslaugas. Taip pat kompensuojama visų pagrindinių ambulatorinio gydymo vaistų ir visų medicinos pagalbos priemonių, įrašytų Sveikatos apsaugos ir darbo ministerijos, kaina.

1998 m. sausio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 16 „Dėl vienkartinų kompensacijų žuvusiųjų už Lietuvos Respublikos laisvę asmenų šeimoms nariams ir asmenims, nukentėjusiesiems kovojant už Lietuvos Respublikos laisvę nuo 1991 m. sausio 11–13 d. vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių“ [2].

1994 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą Nr. I-576 „Dėl socialinės paramos asmenims, sužalotiems atliekant būtinąją karinę tarnybą sovietinėje armijoje, ir šioje armijoje žuvusiųjų šeimoms (1945 07 22–1991 12 31)“ [3]. Pagal šį įstatymą žuvusiųjų sovietinėje armijoje šeimoms arba privalomos karinės tarnybos metu asmenims, tapusiems invalidais, išmokamos vienkartinės kompensacijos.

1997 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė „Lietuvos Respublikos valstybės paramos ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams“ įstatymą [4]. Ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams – kariams savanoriams – skiriama pirmojo laipsnio valstybinė pensija, sužalotiems ginkluoto pasipriešinimo kovose – vienkartinės pašalpos. Mirę jie laidojami valstybės lėšomis.

1998 m. vasario 18 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 198 „Dėl vienkartinų kompensacijų ir lengvatų asmenims, patyrusiems žalą likviduojant Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinius“ [5]. Asmenims, dalyvavusiems likviduojant Černobylio atominės elektrinės padarinius, išmokamos vienkartinės kompensacijos ir padengiamos sanatorinio kurortinio gydymo išlaidos tiek, kiek jos viršija numatytąjį sanatorinio kurortinio gydymo išlaidų kompensavimą pagal Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymą.

Lietuvos Respublikos Seimas 1998 m. spalio 6 d. priėmė „Lietuvos Respublikos valstybės paramos žuvusių pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijos dalyvių šeimoms“ įstatymą [6]. Vadovaujantis minėtu įstatymu, 1940–1990 m. ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) arba neginkluoto pasipriešinimo metu žuvusių arba mirusių asmenų artimiesiems išmokamos vienkartinės pašalpos.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1998 m. balandžio 28 d. priėmė nutarimą Nr. 509 „Dėl valstybės paramos Širvintų rajone Draučių kaime tragiškai žuvusioms asmenų šeimoms“ [7]. Vyriausybė nusprendė skirti 30 MGL kiekvieno tragiškai žuvusio asmens antkapui pastatyti ir kapui sutvarkyti (lėšos skiriamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto), taip pat mokėti tragiškai žuvusios P. Kalibatiėnės sūnui valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio kompensaciją kas mėnesį, kol jis baigs aukštosios mokyklos dieninį skyrį. Kompensacija mokama iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai skirtų asignavimų paramos šeimai bei valstybinėms pašalpoms mokėti.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1998 m. gegužės 4 d. ir 1998 m. birželio 5 d. priėmė nutarimus Nr. 546 ir Nr. 676 „Dėl valstybės paramos žuvusios nuo teroristinio išpuolio Šaulių m. valstybinės mokesčių inspekcijos darbuotojos J. Radavičienės šeimai“ [8]. Vyriausybė nutarė skirti 30 MGL tragiškai žuvusios moters kapui sutvarkyti ir pastatyti antkapį, taip pat skirti vienkartinę 15 tūkst. litų pašalpą šeimai paremti. Kitu nutarimu Vyriausybė iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo skyrė 95 tūkst. litų kompensacijai išmokėti.

2000 m. kovo 6 d. trys UAB „Inkaro avalynė“ darbininkai prie bendrovės vartų pradėjo bado akciją. Darbininkai reikalavo išmokėti atlyginimą, kuris buvo nemokamas daugiau nei metus, o bendrovės administracija darbuotojams jau buvo skolinga 1,3 mln. litų. UAB „Inkaro avalynė“ 2000 m. vasario 21 d. buvo iškelta bankroto byla, o vėliau – ir baudžiamoji byla. Bendrovės darbininkai po 19 badavimo dienų nutraukė bado akciją tik tada, kai Kauno apskrities viršininkas K. Starkevičius su Vyriausybės garantija gavo iš Lietuvos Žemės ūkio banko 275 tūkst. litų paskolą. Pinigai buvo išdalyti 51 „Inkaro avalynės“ nukentėjusiam darbininkui [9, p. 1–2].

2000 m. rugpjūčio 1 d. dešimt UAB „Inkaro avalynė“ darbuotojų vėl pradėjo neterminuotą bado akciją, jie iš bankrutuojančios įmonės tikėjosi atgauti neišmokėtą atlyginimą. Beveik du šimtai pikeutojų pradėjo pamainomis budėti prie įmonės vartų, kad iš įmonės teritorijos nebūtų išvežti įrenginiai [10, p. 11].

„AB „Inkara“ ir jos antrinėms bendrovėms iškeltos trys baudžiamosios bylos dėl tyčinio bankroto bei galimo pinigų plovimo“ [11, p. 1].

Kai paaiškėjo, kad valstybės institucijos pirks „Inkaro“ produkciją, o už tuos pinigus bus atsi-skaitoma su „inkariečiais“, panašių bado akcijų griebėsi kitų įmonių – Mažeikių kompresorių gamyklos „Oruva“ ir Plungės dirbtinės odos gamyklos „Litoda“ – darbininkai [12, p. 20–21].

Tokia susiklosčiusi padėtis paskatino valstybės pareigūnus iš esmės spręsti bankrutuojančių įmonių darbuotojų problemas. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos garantinio fondo įstatymą, kuris įsigaliojo 2000 m. spalio 1 dieną [13]. Šis įstatymas taikomas visoms įmonėms, viešosioms įstaigoms, bankams, kredito unijoms. Garantinio fondo įstatyme įteisinta nuostata, kad į šį fondą darbdavys privalės pervesti 0,2 proc. priskaičiuoto darbo užmokesčio, nuo kurio skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Įmokos bus administruojamos pagal Mokesčių administravimo įstatymą. Garantinio fondo lėšos iki 2000 m. pabaigos buvo kompensuojamos valstybės išdo sąskaita, o vėliau pradėtos naudoti kaip parama sunkioje padėtyje atsidūrusiems bankrutuojančių įmonių darbuotojams, nutraukusiems darbo santykius su šiomis įmonėmis, taip pat darbuotojams, kurie tęsia darbo santykius su bankrutuojančia įmone, kai įmonė jiems yra skolinga.

Po 1995 m., kai Lietuvos bankų krizė padarė didelių nuostolių indėlininkams, bankais pasitikima menkiau. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos gyventojų indėlių draudimo įstatymą [14], kurio paskirtis – privalomai drausti gyventojų indėlius ir numatyti indėlių kompensavimą Indėlių draudimo fondo lėšomis. Vėliau šis įstatymas vis papildytas, kol 2001 m. kovo 16 d. neteko galios, o jį pakeitė Lietuvos Respublikos indėlių draudimo įstatymas [15]. Šis įstatymas numato visų – ir fizinių ir juridinių asmenų indėlių, laikomų pagal Lietuvos Respublikos įstatymus įsteigtuose komerciniuose bankuose, Centrinėje kredito unijoje ir kredito unijose draudimo tvarką ir kompensavimą, įvykus draudžiamajam įvykiui (išskėlus bankroto bylą arba nutraukus veiklą).

Apibendrinus valstybės paramą asmenims, nukentėjusiems nuo kitų asmenų neteisėtų ir net nusikalstamų veiksmų arba net okupacinės valstybės pareigūnų veiksmų, galima teigti, kad dažniausiai valstybė išmoka vienkartinės kompensacijas (pašalpas, paramas) bei kitaip kompensuoja žalą. Valstybė suteikia pensijas (invalidumo, maitintojo netekimo, pirmojo laipsnio), mažina mokesčius už gyvenamąjį būstą, kompensuoja vaistų, medicinos pagalbos priemonių įsigijimo kainas ir sanatorinį kurortinį gydymą, skiria lėšų žuvusiojo kapui sutvarkyti ir antkapiui pastatyti.

Valstybės įsipareigojimą atlyginti nukentėjusiesiems dėl nusikalstamos veikos padarytą žalą, kai nėra nustatytas žalą padaręs arba už jo veiksmus materialiai atsakingas asmuo, nėra tik mūsų laikų tyrinėjimo objektas. Šią idėją jau XX a. pradžioje išskėlė garsus italų kriminologas E. Ferris (1866–1929). E. Ferris savo veikale „Baudžiamoji sociologija“ kelia mintį, kad nuo nusikaltimo nukentėjusiam asmeniui turi būti išmokėta satisfakcija (lot. *satisfactio* – patenkinimas) [16, p. 437]. Ją turi išmokėti valstybė, nes ji kalta, kad nesugebėjo užkirsti kelio deliktui ir nuo jo apsaugoti piliečius. Autorius taip pat teigia, kad 60 proc. atvejais iš visų atskleistų nusikaltimų nusikaltėlis liko nenubaustas, o 40 proc. atvejais, kai nusikaltėlis sulaikytas ir nubaustas, valstybė nesuteikė pagalbos nukentėjusiajam, minėtą problemą pavesdama spręsti civiliniam teismui [17, p. 527.].

Prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės, įskaitant ir nuo nusikaltimo asmens teisių apsaugą, žalos atlyginimo mechanizmo tobulinimą, jau seniai yra ne pavienės valstybės reikalas, o tarptautinė problema. Įtakingų tarptautinių organizacijų dokumentai lemia visų pasaulio valstybių teisės normas, kurios reglamentuoja dėl nusikaltimo padarytos žalos atlyginimo klausimus ir net valstybės pareigą atlyginti žalą nusikaltimo aukoms, kai kaltininkas nemokus arba nenustatytas.

Manychiau, tikslinga išsamiau pasiaiškinti tarptautinių organizacijų dokumentus bei rekomendacijas tam, kad neatsiliktume nuo pažangių Vakarų valstybių patirties ir taptume visateisiais pasaulio tautų ir valstybių bendruomenės, kurioje gerbiamos ir pripažįstamos prigimtinės žmogaus teisės bei laisvės, nariais.

Labai svarbus ir aktualus Europos Tarybos dokumentas – Europos konvencija „Dėl žalos atlyginimo smurtinių nusikaltimų aukoms“ [18], kuri priimta 1983 m. lapkričio 24 d. Strasbūre ir įsigaliojo nuo 1988 m. vasario 1 dienos.

Konvencija susideda iš preambulės ir 3 aktų (dalių): pagrindinių principų, tarptautinio bendradarbiavimo, baigiamųjų nuostatų. Toliau pateiksiu, mano nuomone, svarbiausias Konvencijos nuostatas, reikšmingas atlyginant dėl nusikalstamos veikos padarytą žalą.

Kaip rašoma Konvencijos preambulėje, Europos Tarybos narės pasirašo Konvenciją, atsižvelgdamos į būtinybę, remiantis teisingumo ir solidarumo principais, išnagrinėti nukentėjusiųjų nuo smurtinių nusikaltimų, kuriems buvo padaryta žala, ir ankstesnę nusikaltimo aukų padėtį. Sakoma, kad būtina sukurti ir įdiegti valstybinę žalos kompensavimo sistemą nukentėjusiesiems tos valstybės teritorijoje, kurioje buvo padaryti nusikaltimai, ypač tais atvejais, kai nusikaltėlis nežinomas arba neturi lėšų.

Konvencijos 1 straipsnyje pabrėžiama, kad Europos Tarybos valstybės narės, pasirašiusios Konvenciją, turi imtis priemonių, kad būtų įgyvendinti principai, išdėstyti I akte (1–11 str.). Valstybė nukentėjusiesiems privalo kompensuoti dėl tyčinių smurtinių nusikaltimų patirtus nuostolius, jeigu padaromas kūno sužalojimas arba žala sveikatai. Žuvusiojo išlaikytiniams atlyginami ir dėl smurtinio nu-

sikaltimo patirti nuostoliai. Labai svarbi yra šio straipsnio 2 dalis, nurodanti, kad valstybė turi atlyginti dėl nusikaltimo padarytą žalą, net jeigu nusikaltėlis nenustatytas.

Pagal Konvencijos 2 straipsnį žalos atlyginimą moka valstybė, kurios teritorijoje padarytas smurtinis nusikaltimas. Žalos kompensacija išmokama ir tiems Europos Tarybos valstybių narių piliečiams, kurių valstybės yra Konvencijos dalyvės.

Konvencijos 4 straipsnis numato, kokia žala turi būti kompensuojama: negautas darbo užmokestis, gydymo ligoninėje, vaistų įsigijimo, laidojimo išlaidos, žuvusiojo išlaikytinių tolesnis išlaikymas.

Kompensuojamos žalos dydis gali būti sumažintas arba visai neskiriamas atsižvelgiant į nukentėjusiojo turtinę padėtį, jo elgesį iki ir po nusikaltimo arba net įvertinus kitas aplinkybes, susijusias su žalos padarymu. Jeigu nukentėjusysis priklauso organizuotai nusikalstamai grupei arba žalos atlyginimas gali prieštarauti teisingumui arba visuomeninei tvarkai, kompensacija gali būti nemokama (Konvencijos 7, 8 str.). Pastaroji kompensacijos skyrimą ribojanti nuostata, manyčiau, turėtų būti vertinama kritiškai, nes yra labai abstrakti ir kada ją taikyti – sunku net įsivaizduoti. Taigi priimant nacionalinio pobūdžio įstatymus, kurie reglamentuotų valstybės pareigą mokėti žalos kompensaciją, reikėtų vengti ir nederėtų kartoti Konvencijoje parašytų abstrakčių teiginių.

Valstybė gali mažinti išmokamą nukentėjusiesiems arba jo artimiesiems kompensaciją arba net reikalauti gražinti jau išmokėtą bet kokią pinigų sumą, jei dėl padarytos žalos mokamos išmokos iš socialinio draudimo arba kitokių šaltinių. Tai daroma siekiant išvengti dvigubos kompensacijos (Konvencijos 9 str.). Pagal Konvencijos 10 straipsnį valstybė arba kitos valdžios institucijos, paskyrusios žalos atlyginimą, įgyja regresio teisę išieškoti iš kaltininko išmokėtas sumas. Konvencijos 11 straipsnis įpareigoja valstybes nares, pasirašiusias šią Konvenciją, imtis priemonių, kad nuo smurtinių nusikaltimų nukentėję asmenys galėtų gauti visą informaciją apie žalos kompensavimo galimybes.

Reikėtų paminėti ir kitą svarbų Europos Tarybos dokumentą, reglamentuojantį nukentėjusiojo procesinę padėtį. Tai – Europos Tarybos Ministrų komiteto 1985 m. birželio 28 d. priimta Rekomendacija Nr. R(85)11 [19]. Joje pateikiami siūlymai valstybių narių vyriausybėms išnagrinėti įstatymus ir kaip įvairios valstybinės institucijos juos taiko pagal pateikiamus principus. Pateiksiu pagrindines nuostatas, reglamentuojančias žalos atlyginimą nukentėjusiesiems:

- pagrindinė baudžiamojo proceso funkcija turi būti nukentėjusiojo prašymų tenkinimas ir jo interesų apsauga;
- baudžiamajame procese daugiau dėmesio reikia skirti fizinei, psichologinei, socialinei, materialinei žalai, padaromi nukentėjusiajam, ir numatyti galimybę atlyginti tą žalą;
- policija privalo informuoti nukentėjusį apie galimybę gauti pagalbą, praktinę ir juridinę konsultacijas bei kompensaciją iš nusikaltėlio arba valstybės;
- policija, teisiamaį pavesdama kaltinamajai institucijai, turi, jeigu yra galimybė, aiškiai ir visapusiškai pranešti apie nukentėjusiajam padarytus pažeidimus ir žalą;
- nukentėjusiuosius teisme reikėtų informuoti apie galimybę baudžiamojo proceso metu gauti kompensaciją, restituciją, teisinę pagalbą arba kompensaciją;
- teisme turėtų būti galimybė skirti kompensaciją nukentėjusiajam nuo nusikaltimo. Jeigu to negalima padaryti, tuos apribojimus reikėtų panaikinti;
- įstatymų leidėjas turi numatyti, kad skiriama kompensacija turi būti bausmė, ir ji gali būti leidžiama arba turi būti skiriama kaip papildoma bausmė;
- teismui reikia pateikti visą reikalingą informaciją apie nukentėjusiam asmeniui padarytus sužalojimus bei žalą, kad jis skirdamas bausmę galėtų atsižvelgti, ar nukentėjusysis kreipėsi dėl kompensacijos, ar kaltininkas ėmėsi kokių nors veiksmų, stengdamasis tą žalą atlyginti;
- teismai, skirdami teisiamajam bausmės vykdymo atidėjimą arba lygtinį nuteisimą, arba kitokius teismo įpareigojimus, turėtų didelę reikšmę teikti įpareigojimui atlyginti dėl nusikaltimo padarytą žalą;
- jeigu kompensacija yra viena iš bausmės rūšių, pirmenybę reikėtų skirti jos išieškojimui, o ne kitoms baudoms, skiriamoms nusikaltėliui. Visais kitais atvejais nukentėjusiajam gaunant pinigus, reikėtų padėti kiek įmanoma daugiau.

Reikėtų paminėti ir Europos Tarybos Ministrų komiteto 1987 m. rugsėjo 17 d. Rekomendaciją Nr. 6R(87)18 „Dėl Kriminalinės justicijos supaprastinimo“ [20]. Rekomendacija priimta siekiant didesnės Europos Tarybos šalių vienybės. Valstybėms, Europos Tarybos narėms, atsižvelgiant į savo šalies teisinės sistemos ypatumus, siūloma padaryti pakeitimus atsižvelgiant į Rekomendacijos teiginius. Pateiksiu svarbiausias nuostatas dėl nusikaltimo padarytos žalos atlyginimo.

Rekomendacijos 11 punkte pabrėžiama, kad nukentėjusysis privalo turėti galimybę gauti dėl nusikaltimo padarytos žalos kompensaciją civilinio arba baudžiamojo proceso tvarka. Toliau doku-

mente teigiama, kad valstybės, Europos Tarybos narės, savo įstatymuose turėtų numatyti taikos sutartis, kurias kompetentinga institucija, nagrinėjanti baudžiamąsias bylas, galėtų taikyti esant nedideliams teisės pažeidimams. Įstatymas turėtų numatyti sąlygas, kurias kaltinamajam galėtų pateikti kompetentinga institucija:

- išmokėti pinigų sumą valstybei, visuomenei arba labdarinai organizacijai;
- nusikaltimo metu gautų daiktų arba naudos restitucija;
- išmokėti kompensacijas nukentėjusiam nuo nusikaltimo asmeniui dar iki konflikto suregulavimo.

Naujai priimtas Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas [21] kaip vieną iš baudžiamojo poveikio priemonių 71 straipsnyje numato įmoka (nuo 5 iki 25 MGL) į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą. Konkretų įmokos dydį ir laiką, per kurį reikia sumokėti tam tikrą pinigų sumą, nustato teismas. Kitas svarbus norminis aktas – Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 118 straipsnis [22] – numato galimybę suteikti kompensaciją iš valstybės lėšų įstatymo numatytais atvejais, jeigu kaltinamasis arba už jo veiksmus materialiai atsakingas asmuo neturi lėšų žalai atlyginti.

Įgyvendinant minėtas įstatymo nuostatas, turės būti sukurtas specialus nukentėjusių nuo nusikaltimo asmenų fondas ir priimtas įstatymas, kuriame bus numatyta, kaip ir koku atveju valstybė priims pareigą kompensuoti nusikaltimo aukoms patirtą turtinę ir neturtinę žalą. Taigi atsižvelgdama į teisinio reglamentavimo pokyčius baudžiamojoje ir baudžiamojo proceso teisėje, Europos konvenciją „Dėl žalos atlyginimo smurtinių nusikaltimų aukoms“, 2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyvą 2004/80/EB, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos sudaryta darbo grupė parengė Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo projektą, kuris Lietuvos Respublikos Seime buvo priimtas 2005 m. birželio 30 d., o įsigaliojo nuo 2005 m. liepos 14 d. [24]. Šis norminis aktas nustato atvejus ir tvarką, kada valstybė kompensuos dėl smurtinių nusikaltimų padarytą turtinę ir (arba) neturtinę žalą. Taip pat steigiamas Nukentėjusių nuo nusikaltimo asmenų fondas, reglamentuojama jo paskirtis, teisinis statusas, administravimas, valdymas, lėšų kaupimas ir naudojimas. Toks pobūdžio įstatymas labai reikalingas nukentėjusiesiems. Jis pagerins jų padėtį, nes pastaruoju metu nukentėjusiojo nuo nusikaltimų veikų žalos atlyginimas priklauso nuo įtariamojo materialinės padėties bei teisės saugos pareigūnų veiksmų efektyvumo.

Pagal Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą, kaip jau minėta, steigiamas Nukentėjusių nuo nusikaltimo asmenų fondas, nustatoma jo paskirtis, administravimas ir lėšų kaupimas. Pagal įstatymo 10 straipsnį iš fondo lėšų kompensuojama tik dėl smurtinių nusikaltimų padaryta žala. Ši įstatymo nuostata siaurina LR BK 71 straipsnio nuostatą ir jai prieštarauja pabrėždama, kad turi būti sukurtas bendras Nukentėjusių nuo nusikaltimo asmenų fondas, kuris numatytų kompensacijas nukentėjusiesiems nuo įvairių nusikaltimų, ne tik nuo smurtinių. Manytume, kad būtina iš esmės praplėsti įstatymo 3 skirsnį arba net parengti atskirą „Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo“ įstatymo projektą. Tuose nuostatuose turėtų būti kur kas išsamiau ir aiškiau reglamentuota fondo paskirtis, fondo valdymo institucijų sudėtis, sudarymas, kompetencija, funkcijos.

Norėtume atkreipti dėmesį į tai, kad pasirinkti netinkamas fondo valdymas bei kontrolė atsižvelgiant ir į Lietuvos, ir į užsienio praktiką. Pagal dabartinio įstatymo 10 straipsnį fondą administruoja teisingumo ministerija arba jos įgaliota institucija. Manytume, kad tai nėra gerai, nes Lietuvoje jau veikia panašaus pobūdžio fondas, iš kurio sukauptų lėšų skiriamos išmokos bankrutuojančių įmonių darbuotojams. Tai Garantinis fondas, įsteigtas remiantis Garantinio fondo įstatymu [13]. Mūsų nuomone, jeigu yra panašaus pobūdžio fondas ir jo veikla pasitvirtina, pagal analogiją reikėtų nustatyti Nukentėjusių nuo nusikaltimo asmenų fondo struktūrą, valdymą, valdymo institucijų funkcijas. Siekiant efektyvesnės fondo veiklos, skaidrumo, priimti sprendimus dėl kompensacijos dydžio turėtų ne tik teisingumo ministerijos darbuotojai, bet ir kolegialus institutas – fondo taryba, kaip tai daroma pagal Garantinio fondo įstatymą. Tai būtų objektyviau ir viešiau, nes įstatymas nenumato konkrečių aiškiai apibrėžtų sumų. Turtinė žala negali viršyti tam tikro MGL dydžio. Fondo tarybą pagal analogiją galėtų sudaryti Teisingumo ministerijos darbuotojai, ikiteisminio tyrimo institucijų, nevyriausybinių institucijų atstovai. Taip ir visuomenės atstovai būtų įtraukti į lėšų paskirstymą nukentėjusiesiems asmenims, ir tai sustiprintų bendruomenės ir valstybės institucijų bendradarbiavimą.

Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme nustatyti terminai taip pat diskutuoti. Fondo administratorius priima sprendimą dėl žalos kompensavimo ne vėliau kaip per mėnesį nuo būtinų sprendimui priimti dokumentų gavimo dienos, o sprendimas įvykdomas ne vėliau kaip per 3 mėn. nuo sprendimo priėmimo dienos. Manytume, kad maksimalus 3 mėn. laikotarpis yra per ilgas ir turėtų būti trumpinamas nors iki 1 mėn., nes kitaip nukentėju-

sieji kompensacijos operatyviai negaus. Taip pat fondo administratorius priims sprendimą dėl smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo, skirs kompensaciją už patirtą neturtinę žalą, kuri bus dalijama po lygiai visiems, kas pagal įstatymą įgijo teisę į žalos kompensavimą. Manytume, tai nėra teisinga. Neturtinė žala pasireiškia dvasiniais išgyvenimais, emocine depresija, reputacijos pablogėjimu ir t. t. Visos neigiamos reakcijos, atsižvelgiant į teisės pažeidimo pobūdį, yra skirtingos ir priklauso nuo fizinio asmens psichikos. Kiekvienas asmuo, turintis teisę į žalos kompensaciją, visada patirs skirtingus išgyvenimus, tuo tarpu užsienio šalyse (pvz., Anglijoje) nuo smurtinių nusikaltimų nukentėję asmenys gauna kompensaciją, kurios dydis priklauso nuo bylos aplinkybių ir nuo patirtos neturtinės žalos lygio [25].

Išvados ir pasiūlymai

Lietuvos Respublikoje nuo 2005 m. liepos 14 d. pradėjo veikti bendra patirtos nusikalstamais veiksmais padarytos žalos kompensavimo sistema.

Valstybė pagal finansines galimybes stengėsi gyventojams kompensuoti dėl kitų asmenų neteisėtų veiksmų padarytą žalą ir anksčiau, tačiau tokie atvejai buvo išskirtiniai, nuskambėję ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje.

Apibendrinus valstybės paramą asmenims, nukentėjusiems nuo kitų asmenų neteisėtų ir net nusikalstamų veiksmų, galima konstatuoti, kad dažniausiai buvo išmokamos vienkartinės kompensacijos (pašalpos, skiriama parama). Valstybė skiria pensijas (invalidumo, maitintojo netekimo, pirmojo laipsnio), mažina mokesčius už gyvenamąjį būstą, kompensuoja vaistų, medicinos pagalbos priemonių įsigijimo kainas ir sanatorinį kurortinį gydymą, skiria lėšų žuvusiojo kapui sutvarkyti ir antkapiui pastatyti

Nuo nusikaltimo nukentėjusio asmens teisių apsauga, žalos atlyginimo mechanizmo tobulinimas yra ne pavienės valstybės reikalas, o tarptautinė problema. Įtakingų tarptautinių organizacijų dokumentai lemia visų pasaulio valstybių teisės normas, reglamentuojančias dėl nusikaltimo padarytos žalos atlyginimo klausimus ir net valstybės pareigą atlyginti žalą nusikaltimo aukoms, kai kaltininkas nemokus arba nenustatytas.

Priimtas Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas turi trūkumų. Manytume, kad fondą turėtų valdyti ne fondo administratorius, o fondo taryba. Tarybą galėtų sudaryti teisingumo ministerijos darbuotojai, ikiteisminio tyrimo institucijų, nevyriausybinio institucijų atstovai.

Siūlome Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo 10 straipsnį papildyti ir išdėstyti taip:

1. Fondas yra lėšos, laikomos Valstybės išdo sąskaitoje ir apskaitomos specialiojoje programoje, iš kurių pagal šį įstatymą kompensuojama dėl smurtinių nusikaltimų padaryta žala. Fondas nėra juridinis asmuo.

2. Fondą administruoja fondo administratorius – Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija arba jos įgaliota institucija.

3. Fondas administruojamas vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, šiuo ir kitais įstatymais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, fondo nuostatais, kuriuos tvirtina Teisingumo ministerija, taip pat kitais teisės aktais.

4. Fondui vadovauja Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo taryba. Tarybos sudėtį tvirtina Teisingumo ministerija. Fondo taryba sudaroma iš 8 narių: 4 atstovauja viešiesiems juridiniams asmenims, kurie gina nukentėjusių nuo nusikalstamos veikos asmenų interesus, 4 atstovauja teisėsaugos (policijos, prokuratūros) institucijoms. Atstovus siunčia jiems atstovaujančios institucijos.

5. Fondo taryba:

- 1) valdo fondo lėšas;
- 2) priima sprendimus dėl prašymo kompensuoti žalą;
- 3) teikia pasiūlymus dėl fondo veiklos tobulinimo;
- 4) vykdo kitus fondo nuostatuose nustatytus uždavinius ir funkcijas.

6. Fondo administratorius:

- 1) priima nukentėjusių asmenų prašymus;
- 2) atstovauja valstybei, priverstinai išieškant teismo paskirtas įmokas į fondą;
- 3) kaupia informaciją apie fondo lėšas ir jų naudojimą;
- 4) vykdo kitas teisės aktų nustatytas funkcijas.

7. Fondo administratorius yra Baudžiamojo kodekso 71 straipsnyje numatytą baudžiamojo poveikio priemonę – įmoką į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą – vykdoma institucija. Jeigu kaltininkas nesumokėjo teismo nustatyto laiku visos įmokos į fondą, fondo administratorius kreipiasi į baudžiamojo poveikio priemonę paskyrusį teisimą prašydamas išduoti vykdomąjį raštą. Baudžiamojo kodekso 74 straipsnio 2 dalyje nustatytais atvejais fondo administratorius kreipiasi į teisėsaugos institucijas prašydamas baudžiamąjį procesą pradėti remiantis Baudžiamojo kodekso 243 straipsniu.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** įstatymas „Dėl papildomų socialinių garantijų šeimoms asmenų, nukentėjusių kovojant už Lietuvos Respublikos laisvę, nuo 1991 m. sausio 11–13 d. vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių“ // Valstybės žinios. 1991. Nr. 3–78; 79.
2. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės nutarimas Dėl vienkartinį kompensacijų žuvusiųjų už Lietuvos Respublikos laisvę asmenų šeimoms nariams ir asmenims, nukentėjusiems kovojant už Lietuvos Respublikos laisvę nuo 1991 m. sausio 11–13 d. vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių // Valstybės žinios. 1998. Nr. 5–91.
3. **Lietuvos Respublikos** įstatymą Dėl socialinės paramos asmenims, sužalotiems atliekant būtinąją karinę tarnybą sovietinėje armijoje, ir šioje armijoje žuvusiųjų šeimoms (1945 07 22–1991 12 31) // Valstybės žinios. 1994. Nr. 59–1162.
4. **Valstybės** žinios. 1997. Nr. 114–2868.
5. **Valstybės** žinios. 1998. Nr. 19–474.
6. **Valstybės** žinios. 1998. Nr. 92–2543.
7. **Valstybės** žinios. 1998. Nr. 41–1108.
8. **Valstybės** žinios. 1998. Nr. 43–1182, Nr. 53–1472.
9. **Lietuvos** rytas. 2000 m. kovo 30 d. Nr. 75.
10. **Respublika**. 2000 m. rugsėjo 2 d. Nr. 256.
11. **Sargyba**. 2000 m. gegužės 25 d. Nr. 21.
12. **Grįžibauskienė E.** Receptas bankrutuojantiems – mažiau tikėti pažadais // Veidas. 2000 m. rugsėjo 7 d. Nr. 36.
13. **Valstybės** žinios. 2000. Nr. 82–2478.
14. **Valstybės** žinios. 1996. Nr. 1–1.
15. **Valstybės** žinios. 2001. Nr. 23–760.
16. **Satisfakcija:** [...] 3. atlyginimas už padarytą skriaudą // Tarptautinių žodžių žodynas. Ats. red. V. Kvietkauskas. – Vilnius, 1985.
17. **Ферри Э.** Уголовная социология. Пер. с итальянского издания с предисловием к русскому изданию Э. Ферри и Д. А. Дриля. – Санкт Петербург, 1908.
18. **European Convention** on the Compensation of Victims of Violent Crimes. – Strasbourg, 24 November, 1983. European Treaty Series, 116. TIC legal information. <http://www.eurolit.net>.
19. **Recommendation Nr. R(85)11** of the Committee of Ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure (Adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985 at the 387 the meeting of the Ministers Deputies). <http://www.coe/fr/index.asp>.
20. **Recommendation Nr. R(85)11** of the Committee of Ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure (Adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985 at the 387 the meeting of the Ministers Deputies). <http://www.coe/fr/index.asp>.
21. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89–2741.
22. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. – Vilnius, 2004.
23. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso 50, 51, 103, 104, 106, 118, 361 ir 431 straipsnių pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2005. Nr. 18–575.
24. **Lietuvos Respublikos** smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2005. Nr. 85–3140.
25. **Napier and Wheat.** Recovering damages for psychiatric injury. Blackstone press limited. 1995.

Compensation for Individuals Suffered from Criminal Acts in Lithuania

*Dr. Antanas Rudzinskas
Mykolas Romeris University*

Keywords: *loss, compensation, victim of criminal act.*

SUMMARY

This article examines the rules of law that determine compensation for the individuals suffered from criminal acts. It is important because victims of criminal acts are interested not only in negative effects occurred in case of rules infraction but also in possibility to get compensation for prejudice caused as well as law reclamation.

The study presented in this article shows that still there is no common system in context of compensation for prejudice caused in Lithuania. Certainly there are cases of State compensations set for the individuals suffered from other persons` caused prejudice by performed illegitimate acts. The author describes, analyses these cases and indicates the caused changes of law regulation

The author analyses the main international documents that regulate issues of compensation for prejudice in case of performed illegitimate acts as well as State obligation for compensation for victims when the causer is insolvent or unidentified.

The author analyses law project that is meant for compensations for the individuals suffered from criminal acts and gives suggestions for the development of individual's protection and guarantees for individuals suffered from right violation.

The author uses law science research methods such as historical, comparative and logical – analytical and others.

